

OM ATT FILOSOFERA OM ARBETE

Många politiker försöker framhålla arbetets egenvärde. Samtidigt räknar de med att ingen egentligen vill jobba, att vi helst av allt vill käka chips i soffan. Ut på arbetsmarknaden kan människor lockas bara genom käpp och morot. Det verkar, minst sagt, finnas en konflikt mellan två helt olika sätt att se på arbetets roll här.

Text: Mari Lindman

H

ur går (glans)bilden av ett arbetsliv lastat med kreativa, intressanta arbetsuppgifter ihop med att allt fler bränns ut på jobbet? Vad säger ett begrepp som "utbrändhet" om vår tids arbete och olika förhållningssätt till det? Det är sådana frågor som sporrar mig att skriva en avhandling om arbete. Eller: det är sådana frågor som gör att jag upplever det som angeläget att skriva om arbete som filosofiskt tema. Arbete är något som det ständigt talas om, i vardagliga situationer, i politiska debatter ("vi är för jobben!", "Vi måste skapa nya jobb!") och tidningarnas ledarsidor. Samtidigt är arbete märkligt frånvarande från det kulturella medvetandet. Det talas mer om företag och affärliv än det talas om arbete. Det finns ekonomisidor i tidningar, men inga arbetssidor. What happens in the company stays in the company: affärshemligheternas tidevarv. Vi hör oftare om vad det är att ha *ett jobb* än om vad det är att utföra ett specifikt *arbete* eller utöva ett *yrke*. Svaret på den ekonomiska krisen är arbete, sägs det ibland. Men hur sägs det? I vilken anda sägs det? Vilken funktion tillskrivs arbete här?

När pratas det om vad vi *gör* på jobbet? Ja, förvisso, ibland förekommer elegiska betraktelser om dagens flyktiga arbetsliv i relation till forna tiders solida, trygga arbetsgivare vilka gav sina livstidsanställda meningsfulla, rejäla jobb. En film som *Up in the Air* (2009) är ett typiskt exempel. Filmen handlar om en man vars jobb består av att flyga runt landet för att ge folk sparken. Med ett blankt pokerface betraktar huvudpersonerna människors olika reaktioner, vrede, sorg, förbryllade frågor, inför beskedet om uppsägningen. *Up in the Air* innehåller sorgsna iakttagelser av ett cyniskt, människofientligt arbetsliv. Budskapet i filmen är att det bara är i kärnfamiljens trygga och varaktiga band som vi kan finna mening. Eller tänk på alla dessa stillsamma dokumentärer som görs om branscher på utdöende: en liten mack som säljer motordelar och vars innehavare är personligt bekant med mopedpungdomen i stan;

en bonde väljer att använda redskap från en svunnen tid; en äldre hotellägare berättar om hur det var att driva hotell i en svensk småstad på femtiotalet. Jag kommer också att tänka på populärfilosofen **Alain de Bottons** en smula aristokratiskt färgade bok *The Pleasures and Sorrows of Work*. I den studerar Alain de Botton olika arbetssektorer ur ett perspektiv där vilket arbete som helst framstår som bisarrt och meningslöst. Varför jobbar vi? Ja, vad skulle vi annars fylla våra liv med, resonerar de Botton spydigt.

Och visst, en sådan nostalgisk sorgsenhet är på sätt och vis begriplig men det är intressant att det är just nostalgin som tar sig ton när det blir tal om konkreta former av arbete. Att gå upp i arbetsnostalgien kan dock innebära en form av blindhet. Arbetslivet görs lätt till något enhetligt. Man beskriver en trend och vips! tycks det som man har sagt något om hur arbete måste vara i en tid som denna. Ett nostalgiskt perspektiv på arbete riskerar också att bli estetiskt. Svunna tiders arbeten, vare sig det är medeltida gillen, icke-industriella jordbruk eller välfärdssamhällets livstidsanställning, riskerar att romantiseras hejdlöst, i kontrast mot vår tids jäkt och ytlighet. Ett exempel på en sådan tendens kan man finna i den amerikanska sociologen **Richard Sennetts** bok *The Corrosion of Character*, som kom ut år 1998. Sennett beskriver hur vad han kallar den nya ekonomins arbete får konsekvenser för hur vi upplever oss själva och vårt arbete. Det här är i och för sig ingen dålig poäng. Sennett vill visa hur flexibilitet och ständiga förändringar kommer att urholka karaktären, så att en traditionell arbetsmoral, lojalitet och engagemang, går förlorad. Som sagt, Sennetts bok är intressant, men perspektivet är problematiskt. Risken med det slags nostalgi som Sennett delvis exemplifierar är att det, pga. det generaliserande greppet, saknar *konkretion*. En allvarligare brist, som dock handlar om bristen på konkretion, är att det slags moraliska språk som Sennett använder sig av estetiserar frågor om arbetets meningsfullhet. Det framstår då som om meningsfullt arbete har en viss form och att den formen exemplifieras av medeltida gillen eller bondens strävsamma slit. Ett icke-nostalgiskt perspektiv på mening i arbete tvingar en att granska sin samtid på nytt och på nytt, att inte på förhand bestämma hur meningsfulla arbeten måste se ut.

Allt det här visar att **Hannah Arendt** hade rätt när hon en gång skrev att vi måste "think what we are doing." För mig handlar filosofi väsentligen om att förstå samtiden. Att filosofera kan handla om att reflektera kring slitningar, ideologiska skikt och motsägelsefulla praktiker. Däremot ser jag

inte det som filosofins uppgift att lösa problem. När jag i min avhandling försöker säga något om hur man kan förstå arbete utifrån begrepp som det meningsfulla och det meningslösa har jag inga ambitioner att ställa upp villkoren för vad som kan räknas som "meningsfullt arbete". Att något framträder som meningsfullt är inte något som man på intellektuella grunder (eller några grunder överhuvudtaget) kan *bestämma*. Det har inte hindrat filosofer från att försöka göra just detta. Uppgiften i min forskning är istället att granska olika *bilder* av arbete och mening. Varför tycks många benägna att se arbete som en sfär bortom frågor om mening? Varför är det frestande att se meningsfrågor som psykologiska fenomen, "upplevelser av mening"? Det jag undersöker är, kan man säga, vissa hang-ups som går igen i olika beskrivningar av arbete. En sådan hang-up är en distinktion mellan *frihet* och *nödvändighet*. En tanke som spökar i många texter, i såväl marxistiska som icke-marxistiska verk, är en tanke om att meningsfullt arbete kännetecknas av en frånvaro av *nödvändighet*. Arbetets destruktiva sida består just i att det är nödvändigt. Tanken breder ofta ut sig till en föreställning om att det mänskliga livet är nedtyngt av nödvändighet. Här finns en av rötterna till att se självförverkligande som det mest centrala uttrycket för meningsfullt mänskligt liv. En sådan tanke finner man inte bara i vardagstänkande om arbete, utan också i föreställningar om vad som utgör ett gott liv i allmänhet. Ett gott liv är ett liv där man själv bestämt villkoren för hur man lever.

Det är inte förvånande att utifrån en sådan idé om frihet kommer de flesta dimensioner av samhället att framstå som djupt problematiska. Som kontrast mot betoningen av nödvändigheten som ett livets ok vill jag lyfta fram begripligheten i att säga att ett arbete måste göras och att detta ofta ingenting har att göra med något slags negativt tvång. Att se något som nödvändigt kan vara ett erkännande, en förståelsedimension. Här lyfts arbete

Varför tycks många benägna att se arbete som en sfär bortom frågor om mening? Varför är det frestande att se meningsfrågor som psykologiska fenomen, 'upplevelser av mening'?

fram inte som ett s.k. "personlighetsprojekt" utan som en del av hur saker i världen är viktiga för oss.

Nu vill någon säkert invända: men samtida lönearbete har knappast den karaktären. Arbete styrs av en kapitalistisk logik som är rätt så fränkopplad från vad som ses som viktigt. Enligt marknadstänkande finns det utbud och efterfrågan, inget annat. Förvisso – det här draget finns, och det är till och med dominerande. Man kan också säga att relationen mellan ekonomi och arbete är oerhört komplex i och med att ekonomi

till stor del handlar om hur kapital flyttas runt. Icke desto mindre: att tänka bort en dimension av hur arbete speglar saker som måste skötas, måste tas hand om, måste fixas, måste åtgärdas vore att göra sig blind för en dimension av arbete som på ett centralt sätt just har med mening att göra.

Men den här dimensionen handlar inte *primärt sett* om mening såsom man vanligen pratar om meningsfullhet, dvs. som personliga *upplevelser* av mening. Vad jag har i tankarna är något mycket mera politiskt förankrat. Jag vill undersöka hur frågor om det meningsfulla och det meningslösa

har med konkreta verksamheter att göra, verksamheter som skapar möjligheter och omöjligheter, men också verksamheter som vi hela tiden förhåller oss till. Vi protesterar mot destruktiva förändringar, vi funderar över målet eller syftet med vad vi gör.

Som sagt: allt detta handlar om en lyhördhet inför exempel, att inte idealisera, att inte hänge sig åt nostalgi, eller utopism. Ändå är det ingen lätt sak att bli klar över vad det innebär att filosofera om frågor i samtiden. En central fråga här är om huruvida filosofin kan vara politisk, och vad det i så fall betyder att den är det. En viktig dimension av filosofiskt tänkande är, för mig, att beskriva saker på ett lyhört sätt. Men att ge sig i kast med frågor om arbete gör mig medveten om hur få beskrivningar som är neutrala, hur jag, genom att beskriva något på ett visst sätt, kommer att se en situation/verksamhet i ett visst ljus. ■